

Yahyâ b. Âdem'in (öl. 203/818) Kitâbü'l-Harâc Adlı Eserinde Yer Alan Hz. Peygamber'in Savaşları (Gazveleri) İle İlgili Rivayetler ve Kaynakları*

The Narratives About the Battles of the Prophet Muhammad (Ghazawât al-Nabî) In Yahyâ b. Âdam's (d.a.h. 203/a.d. 818) Kitâb Al-Harâj and Their Sources

Yavuz SARI**

Makale Bilgisi / Article Information

Article Type (Makale Türü): Research Article (Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.56288/siyer.1557518>

Date of Submission (Geliş Tarihi): 28.09.2024

Date of Acceptance (Kabul Tarihi): 22.10.2024

Date of Publication (Yayın Tarihi): 31.10.2024

Citation / Atıf: Sarı, Yavuz. "Yahyâ b. Âdem'in (öl. 203/818) Kitâbü'l-Harâc Adlı Eserinde Yer Alan Hz. Peygamber'in Savaşları (Gazveleri) ile İlgili Rivayetler ve Kaynakları". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 17 (Ekim 2024), 33-46.

Peer-Review (Değerlendirme): Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En Az İki Dış Hakem).

Ethical Statement (Etik Beyan): It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur).

Plagiarism Checks (Benzerlik Taraması): Yes (Evet) – intihal.net

Conflicts of Interest (Çıkar Çatışması): The author(s) has no conflict of interest to declare (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).

Complaints (Etik Beyan Adresi): sad@siyeryayinlari.com

Grant Support (Finansman): The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).

Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans): Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

* Bu makale "Harâc ve Emvâl Literatüründe Yer Alan Siyer ve Megâzî Rivayetlerinin Tespiti ve Tahlili" (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2023) adıyla hazırlamakta olduğumuz doktora tezimizden üretilmiştir. (This article is based on the author's doctoral dissertation, currently in progress at the Institute of Social Sciences, Sakarya University.)

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Doktora Öğrencisi, yavuz_ihl@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5605-4751>, ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Öz

Hız. Peygamber'in hayatını ve savaşlarını öğrenmek isteyenlerin baş vuracağı ilk eserler genel olarak *siyer ve megâzî* literatüründe yer alır. Hız. Peygamber hayattayken gerçekleştirilmiş tüm askerî faaliyetler (seriyye ve gazve) *megâzî* alanının konusudur. Fakat İslâm literatürünün farklı alanlarında yazılmış eserlerde de Hız. Peygamber'in gazvelerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu alanlardan biri de fıkhıdır. Fıkıh literatüründe Hız. Peygamber'in gazveleri hakkında ne ölçüde bilgi bulunduğu, bu eserlerde yer alan bilgilerin tarihî değerlerinin ne olduğu araştırmacılar için merak konusu olup, henüz tam anlamıyla ortaya koyulmamıştır. Fıkıh literatürü içerisinde yer alan *harâc* türünde pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu türde yazılmış olan kitaplardan günümüze ulaşan ilk eser Ebû Yûsuf'un (öl. 182/798) *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseridir. Bu eserde yer alan Hız. Peygamber'in savaşları ile ilgili rivayetler daha önce tarafımızdan kaleme alınıp ortaya koyulmuştur. Bu türde yazılmış ve günümüze ulaşmış ikinci eser ise Yahyâ b. Âdem'in (öl. 203/818) *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseridir. Kamu maliyesi alanında çeşitli konuların ele alındığı bu eserde gazvelerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu makalede Yahyâ b. Âdem'in (öl. 203/818) *Kitâbü'l-Harâc* adlı eserinde yer alan bilgilerin hangi gazvelere ait olduğu, bu bilgilerin bölümlere göre dağılımı ve megâzî rivayetlerinin kaynakları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Fıkıh, Megâzî, Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*.

Abstract

The first works to be consulted by those who want to learn about the life and wars of the Prophet Muhammad's are generally included in *sîrah* and *maghâzî* literature. All military activities (*sariyyah* and *ghazawât*) carried out while the Prophet was alive are the subject of the field of *maghâzî*. However, the works written in different fields of Islamic literature also contain, information about the wars of the Prophet Muhammad. One of these fields is *fiqh*. In the *fiqh* literature, the extent of information contained about the Prophet Muhammad's wars and the historical values of these information are a matter of curiosity for researchers and have not yet been fully revealed. Many works have been written in the genre of tribute in the *fiqh* literature. Among the books written in this genre the first work that has survived to the present day is Abû Yûsuf's (d.182/798) *Kitâb al-Harâj*. In this work, the narrations about the wars of the Prophet Muhammad's have been investigated and presented by us before. The second work written in this genre that has survived is Yahyâ b. Âdam's (d. 203/818) *Kitâb al-Harâj*. This work, which deals with various issues in the field of public finance, also includes information about the wars. In this article, the information contained in Yahyâ b. Âdam's (d. 203/818) *Kitâb al-Harâj* will be analysed in terms of which *ghazâws* the information belongs to, the distribution of this information according to the sections, and the sources of the *maghâzî* narrations.

Keywords: Islamic History, Fiqh, Maghâzî, Yahyâ b. Âdam, *Kitâb al-Harâj*.

Giriş

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de Hz. Peygamber'in hayatına ilgi duyulmaktaydı. Bu ilgi Hz. Peygamber'in hayatını ele alan eserlerin ortaya çıkmasını sağladı. Bu amaçla kaleme alınan eserler *siyer ve megâzî* literatürünü oluşturdu. Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili en zengin bilgiler bu literatür içerisinde zikredildi. Bununla birlikte Tefsir, Fıkıh, Hadis, Kelam gibi diğer ilim dalları içerisinde kaleme alınan eserlerde de Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgiler yer aldı. Bu eserlerdeki bilgiler Hz. Peygamber'in hayatına farklı açılardan ışık tutacak nitelikteydi. Zamanla ilim dallarının ayrışması ile bu bilgiler kısmen de olsa ihmal edildi. Bu durum ilimler arası çalışmalara duyulan ihtiyacı artırdı. Bu ihtiyaca binaen bu çalışmada fıkıh literatürünün içerisinde yer alan *harâc* türünde kaleme alınmış ve Ebû Yûsuf'un (öl. 182/798) *Kitâbü'l-Harâc* adlı eserinden sonra ikinci sırada günümüze ulaşmış olan Yahyâ b. Âdem'in (öl. 203/818) *Kitâbü'l-Harâc*^[1] adlı eseri incelenecektir. Bu eserde yer alan megâzî rivayetleri tespit edilecektir.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında söz konusu olan *harâc* türünün zekât, cizye, öşür, fey, ganimet, humus gibi konuları kendi bünyesinde barındırması etken rol oynamaktadır. Bu konular genelde iktisadî hayatı ilgilendirmekle beraber, Hz. Peygamber'in uygulamaları esas alınarak belirlendiği için onun hayatına ışık tutabilecek zengin materyallerin yer aldığı rivayetleri de barındırmaktadır. Bu çalışmada Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseri içerisinde yer alan ve daha önce doğrudan araştırma konusu edilmeyen *megâzî* rivayetleri incelenecektir. Daha sonra bu rivayetlerin kaynakları araştırılacaktır. Bu araştırma neticesinde tespit edilen materyaller megâzî literatürünün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseri içerisinde ne ölçüde megâzî bilgisi bulunduğu ortaya çıkarılacaktır.

Fıkıh literatüründe Hz. Peygamber'in hayatına ve sözlerine dair pek çok bilgi bulunmasına rağmen onun yaşamı ve askerî faaliyetleri ile ilgili ne kadar materyal bulunduğu, bu materyallerin siyer ve megâzî literatürü açısından değerinin ne olduğu merak konusudur. İslâm'ın erken dönemlerinde telif edilmiş olan, *harâc* türünün oluşumunu ve gelişimini sağlayan eserler içerisinde yer alan Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseri genellikle iktisadî olarak kamu ve maliye hukuku açısından araştırma konusu edilmiştir.^[2] Oysa bu eserde Hz. Peygamber'in hayatına dair pek çok önemli bilgi yer almaktadır. Bu açıdan da eserin incelenmesi gerekmektedir.

Genellikle fıkıh sahasında çalışma yapan ilim adamları ele aldıkları konularla ilgili hüküm çıkarabilmek için delil teşkil edecek şekilde Hz. Peygamber'in hayatına ve savaşlarına eserlerinde yer vermişlerdir. Bunun neticesinde Hz. Peygamber'in hayatının çeşitli safhaları fıkıh literatürünün içerisinde yer almıştır. Elbette bu parçalar delil oluşturmak amacıyla kullanıldığı için çoğu zaman tarihî süreç içerisinde gerçekleşen olayın tamamını değil bir bölümünü yani delile dayanak teşkil edecek kadar olan kısmını içermektedir. İslâm tarihi açısından ilk bakışta bütünlükten yoksun olma gibi kusurlu olarak görülse de bu bilgiler tarih kitaplarında mevcut olan bilgilerin detaylandırılması ve zenginleştirilmesi açısından dikkate değer ölçüde önemlidir. Ayrıca bu durum her rivayet için geçerli değildir. Bazı rivayetlerde gerçekleşmiş olayların genel çerçevesini sunan mâlûmata da yer verilmektedir.

Araştırma konumuzu oluşturan Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseri ilk olarak Th. W. Juynboll tarafından tahkik edilmiştir. Ahmed Muhammed Şâkir tarafından 1964 yılında Juynboll'un

[1] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, thk. Hüseyin Münis, (Beyrut: Darü's-Şurûk 1987).

[2] Meselâ bk. Osman Eskicioğlu, *İslâm Hukukunda Vergiler: Yahya b. Adem ve Kitabü'l-Harac'ı*, (İzmir : Anadolu Matbaacılık, 1996); Cengiz Kallek, *İslâm İktisad Düşüncesi Tarihi: Harâc ve Emvâl Kitapları*, (İstanbul : Klasik Yayınları, 2018); Mustafa Özkan, *İslâm İktisadında Vergiler: Hicri III. Asır Sonlarına Kadar Telif Edilen Harâc ve Emvâl Kitapları Bağlamında*, (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019); Yusuf Erdem Gezgin, "Harâc ve Emvâl Literatüründe Altın ve Gümüş ile İlgili Rivayetlerin Fikhî Tahlili", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2020), 137-154.

neşri esas alınarak yayımlanmıştır. Daha sonra *Kitâbü'l-Harâc*'ı bir önsöz yazarak Hüseyin Mûnis de 1987 yılında neşretmiştir.^[3] Bu çalışmada Hüseyin Mûnis'in neşri kullanılmıştır.

1. Gazvelerle İlgili Rivayetler

Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc*'ı, Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Harâc*'ından sonra harâc literatüründe yazılmış ve günümüze ulaşmış ikinci eserdir. Yahyâ b. Âdem, Ebû Yûsuf ile çağdaştır. İki eser de muhteva yönüyle birbirine benzemektedir. Her iki eserde de kamu maliyesi ile ilgili konular ele alınmaktadır. Fakat bu iki eser yazılış gayesi, yöntemi ve dönemin problemlerini ele alış bakımından farklılık arz etmektedir. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* adlı eserini halifenin isteği üzerine kaleme almıştır. Bu talebin Halife Hârûnürreşîd'den (170-193/786-809) geldiği kabul edilmektedir.^[4] Yahyâ b. Âdem'in eserini böyle bir talep üzerine yazdığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Ebû Yûsuf'un kitabı klasik fıkıh kitabı düzenine sahipken Yahyâ b. Âdem'in eseri hadis kitabı düzenine sahiptir. Ebû Yûsuf eserinde düzenin aksaklıklarından ve döneminin problemlerinden bahsetmektedir. Yahyâ b. Âdem ise siyasî söylemlerden kaçınarak dönemin problemlerine değinmemektedir. Bu durumun ortaya çıkmasına Ebû Yûsuf'un siyasî görev üstlenmesi sebep olmuş olabilir. Nitekim Ebû Yûsuf, Abbâsî halifeleri Mehdî (158-169/775-785), Hâdî (169-170/775-786) ve Hârûnürreşîd (170-193/786-809) dönemlerinde kadılık yapmış ve Hârûnürreşîd tarafından kâdılkudât olarak tayin edilmiştir. Yahyâ b. Âdem ise Abbâsî halifeleri Mehdî (158-169/775-785), Hâdî (169-170/775-786), Hârûnürreşîd (170-193/786-809), Emîn (193-199/808-815) ve Me'mûn (199-218/815-833) dönemlerinde yaşamıştır. Fakat Yahyâ b. Âdem'in resmî bir görev aldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Buraya kadar bu iki kitabın muhteva açısından benzerliklerine ve bazı farklı yönlerine değindikten sonra Yahyâ b. Âdem'in eserinde yer verdiği megâzî rivayetlerini incelemeye geçebiliriz.

Kitâbü'l-Harâc'da yaptığımız inceleme sonucunda Hz. Peygamber'in 5 gazvesiyle ilgili bilgi bulunduğunu tespit ettik. Bu gazveler şunlardır: Benû Nadîr, Benû Kurayza, Hudeybiye, Hayber ve Fedek. Eserde bu 5 gazve ile ilgili oldukça zengin mâlûmat bulunmaktadır. Yaptığımız inceleme neticesinde *Kitâbü'l-Harâc*'da bu 5 gazve ile ilgili toplam 33 materyalin bulunduğu, bu materyallerde ise 55 bilginin yer aldığı tespit edilmiştir. Eserde bulunan 5 rivayette ise birden çok gazve ile ilgili bilgi bulunmaktadır.^[5] *Kitâbü'l-Harâc*'da yer alan gazvelere dair materyal sayıları ve bu materyallerde bulunan bilgi sayıları şu şekildedir:

Tablo 1- *Kitâbü'l-Harâc*'da Yer Alan Gazveler ve Materyal Sayıları

Konu No	Konu Başlığı	Materyal Sayısı	Bilgi
1	Benû Nadîr	8	18
2	Benû Kurayza	5	6
3	Hudeybiye	4	4
4	Hayber	12	22
5	Fedek	4	5
		Toplam: 33	Toplam: 55

[3] Cengiz Kallek, "Yahyâ b. Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2013), 43/234-237.

[4] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, nşr. Muhammed Abdülhafız el-Menâsîr, (Ürdün-Ammân: Dârü Küñûzi'l-Ma'rifeti'l-İlmiyye, 2009), 76-77.

[5] *Kitâbü'l-Harâc*'da bazen bir rivayetin içerisinde birden fazla gazve ile ilgili bilgi yer almaktadır. Bu sebeple çalışmamızda tablo oluşturulurken ve tekrar eden rivayetlerden bahsedilirken materyal ismi kullanılmıştır. *Kitâbü'l-Harâc*'da yer alan 87 nolu rivayette Benû Nadîr, Hayber ve Fedek ile ilgili; 89 nolu rivayette Hayber ve Fedek ile ilgili; 100 nolu rivayette Benû Nadîr, Benû Kurayza, Hudeybiye, Hayber ve Fedek ile ilgili; 102 nolu rivayette Hudeybiye ve Hayber ile ilgili; 104 nolu rivayette Hayber ve Fedek ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

Yahyâ b. Âdem, tespit ettiğimiz bu 5 gazveyle ilgili rivayetlere eserinde kronolojik olarak yer vermemektedir. Ele aldığı fikhî konulara delil teşkil edecek megâzî rivayetlerini, kitabının çeşitli bölümlerinde zikretmektedir. Bu rivayetlerin yer aldığı bölümler çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınacaktır. Yahyâ b. Âdem'in eserinde yer verdiği megâzî rivayetlerini biz bu çalışmada kronolojik olarak sıralayarak inceleyeceğiz. Şimdi *Kitâbü'l-Harâc*'da yer alan megâzî rivayetlerini kronolojik olarak sırasıyla incelemeye geçebiliriz.

Bilindiği üzere Benû Nadîr, Medine'de bulunan üç Yahudi kabileden biridir. Hz. Peygamber'in hicretten sonra Medine'de barışı ve güven ortamını sağlamak amacıyla oluşturduğu Medine Sözleşmesi'ne Medine'de bulunan diğer iki Yahudi kabilesinin yanı sıra Benû Nadîr de katılmıştır. Başlangıçta Benû Nadîr, Medine Sözleşmesi'ne bağlı kalsa da zamanla Müslümanların arkalarından iş çevirerek Mekkeli müşriklerle işbirliği yapmıştır. Onlarla görüşmek için Benû Nadîr'in yaşadığı bölgeye giden Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulunmuşlardır. Bu faaliyetleri sebebiyle Medine'den çıkarılmışlardır.^[6]

Yahyâ b. Âdem, Benû Nadîr ile ilgili sekiz rivayete yer vermektedir. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in onların yurtlarına ne amaçla gittiği, onların yurtlarında ne gibi muamele ile karşılaştığı, Hz. Peygamber'in niçin onların üzerine sefer düzenlediği, Benû Nadîr'in hangi şartlarla yurtlarını terk ettiği, geride kalan mallarının kime niçin kaldığı, bu malların ne olarak kabul edildiği, kimlere bu mallardan pay verildiği, onlar ile ilgili hangi âyetlerin indirildiği bilgileri yer almaktadır.

Kitâbü'l-Harâc'da yer alan rivayetlere göre Hz. Peygamber, diyet için yardım almak amacıyla Benû Nadîr kabilesine gitmiştir. Onlar ise Hz. Peygamber'e yardımcı olmak yerine onu öldürmeyi planlamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlarla savaş için sefer düzenlemiştir. Bu durum karşısında Benû Nadîr savaşmaktan çekinerek, canlarının bağışlanması, savaş aletleri hariç yanlarında götürebilecek kadar mallarının onların olması şartıyla yerlerinden ayrılmayı talep etmiştir. Benû Nadîr geride kalan mallarını Hz. Peygamber'e bırakarak yaşadıkları bölgeyi terk etmiştir. Onların malları Hz. Peygamber'e kalmıştır.^[7] Benû Nadîr'e at ve deve ile hücum edilmediği için onların malları Allah'ın Hz. Peygamber'e fey olarak verdiği mallardır. Hz. Peygamber bu malları muhacirler arasında paylaşmıştır. Ensardan ise sadece fakir iki kişi bu mallardan almıştır. Bu kişiler Ebû Dücâne Simâk b. Haraşe ve Sehl b. Hüneyf'tir.^[8] Benû Nadîr malları Hz. Peygamber'e ait olduğu için Hz. Peygamber'in ailesinin bir yıllık geçim masrafı bu mallardan karşılanmaktadır. Geride kalan mallar ise Allah yolunda savaş hazırlığı yapmak için atlara ve silahlara sarf edilmektedir.^[9] Hz. Peygamber, Benû Nadîr mallarını paylaşmış fakat burada bulunan yedi bahçeyi ayırıp paylaşmamıştır.^[10]

Yahyâ b. Âdem'in eserinde yer alan rivayetlerde Haşr sûresinin 2, 3, 6, 7 ve 9. âyetlerinin Benû Nadîr ile ilgili olduğu bilgisi yer almaktadır.^[11] Haşr sûresinin 2. âyetine göre Benû Nadîr yaşadıkları bölgeden çıkarılan ilk topluluktur.^[12] Müellife göre "haşr" kelimesi sürgün anlamındadır. Haşr sûresinin 3. âyetinde geçen "el-Celâu" manasına gelmektedir.^[13] Haşr sûresinin 6. âyetine göre

[6] Bk. Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2004) 2/382-387; Muhammed b. Ömer Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, thk. Marsden Jones, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1966), 1/363-384; Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ-İbrâhim el-Ebyârî-Abdülhafız eş-Şelebî, (Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 2/192-203; Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 2/53-55; Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Ensâbu'l-esrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1959), 1/339.

[7] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 78.

[8] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 73-74.

[9] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 75.

[10] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 77.

[11] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 74-75.

[12] "İlk sürgünde kitap ehlinde inkârcı olanları yurtlarından çıkaran O'dur." Haşr, 59/2.

[13] "وَلَوْلَا أَنَّا كَتَبْنَا اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبْنَا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ عَذَابَ النَّارِ" "Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, onları bu dünyada yine mutlaka (başka şekilde) cezalandıracaktı. Ahirette ise onları cehennem azabı beklemektedir." Haşr, 59/3.

Müslümanlar savaş yapmadan Benû Nadîr'in mallarını ele geçirmiştir. Bu âyete göre ele geçirilen mallar diğer insanların dışında sadece Hz. Peygamber'e aittir. Bu mallar fey hükmündedir.^[14] Fey hükmünde olan mallar ise Haşr sûresinin 7. âyetine göre paylaştırılmaktadır.^[15] Hz. Peygamber Benû Nadîr mallarını taksim etmek isteyince Ensar'a şöyle demiştir: "Muhacir kardeşlerinizin malları yoktur. İsterseniz bunları ve sizin mallarınızı sizin aranızda ve onların arasında topluca paylaştırayım, dilerseniz siz mallarınızı elinizde tutun. Ben bu malları sadece onlar arasında taksim edeyim." Ensar ise şöyle demiştir: "Hayır bunu onlar arasında paylaştır, dilersen bizim mallarımızdan da paylaştır." Bunun üzerine Haşr sûresinin 9. âyeti nâzil olmuştur.^[16]

Bilindiği üzere Benû Kurayza Medine'de kalan son Yahudi kabilesidir. Medine Sözleşmesi'nin şartlarına uymayan Benû Kaynuka ve Mekkelilerle iş birliği yapan, Hz. Peygamber'i öldürmeyi planlayan Benû Nadîr onlardan önce Medine'den çıkarılmıştır. Benû Kurayza Hendek Gazvesi esnasında Benû Nadîr'in kışkırtması sonucunda Kureyş'in oluşturduğu ittifak ile iş birliği yaparak Müslümanlara ihanet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hendek Gazvesi'nden sonra onların üzerine gitmiştir. İki taraf arasında hüküm vermek üzere bir hakem tayin edilmiştir. Seçilen hakemin verdiği hüküm onlara tatbik edilmiştir.^[17]

Kitâbü'l-Harâc'da Yahyâ b. Âdem, Benû Kurayza ile ilgili 5 rivayet nakletmektedir. Yahyâ b. Âdem'in sunduğu rivayetlerde Benû Kurayza'nın niçin cezalandırıldığı, kimin Benû Kurayza'ya uygulanan hükmü verdiği, verilen hükmün ne olduğu, topraklarının taksim edilip edilmediği bilgileri yer almaktadır. Ayrıca orada bulunan Mehzûr Deresi'nin suyu hakkında Hz. Peygamber'in nasıl hüküm verdiği bilgisi de yer almaktadır.

Yahyâ b. Âdem'in eserindeki rivayetlerde yer alan bilgilere göre Benû Kurayza kabilesi Müslümanlarla yaptıkları sözleşmeyi bozduğu için cezalandırılmıştır. Onlar hakkındaki hükmü Sa'd b. Muâz vermiştir. Verilen hükme göre askerleri öldürölmüş, nesilleri esir edilmiştir. Hz. Peygamber bu hüküm için Sa'd b. Muâz'a: "Bunlar hakkında Allah'ın istediği hükmü isabetle verdin." buyurmuştur.^[18] Daha sonra Hz. Peygamber, Benû Kurayza topraklarını taksim etmiştir.^[19]

Yahyâ b. Âdem'in eserinde yer verdiği Benû Kurayza ile ilgili diğer rivayetlerde ise Benû Kurayza vadisindeki Mehzûr suyu hakkında Hz. Peygamber katında dava açıldığı, Hz. Peygamber'in su topluklara varıncaya kadar üst tarafta olanların alt tarafta olanlar için suyu hapsedmemeleri gerektiği hükmünü verdiği bilgisi yer almaktadır.^[20]

Bilindiği üzere hicretin 6. yılında Hz. Peygamber bir grup sahbâî ile birlikte Kâbe'yi ziyaret amacıyla Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Bu durumu öğrenen Kureyşliler Hz. Peygamberi ve beraberindekileri Mekke'ye sokmama kararı almıştır. Hz. Peygamber ve beraberindekiler bu yolculuk esnasında Hudeybiye denilen mevkiye konaklamış, burada Mekkelilerin gönderdikleri

[14] "Allah'ın onlardan alıp resûlüne fey olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz. Ama Allah elçilerini dilediği kimselere üstün kılar. Allah her şeye kadirdir." Haşr, 59/6.

[15] "Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resûlüne fey olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçınmın. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir." Haşr, 59/7.

[16] "Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönölden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır." Haşr, 59/9.

[17] Bk. İbn İşhâk, *es-Sıretü'n-nebeviyye*, 2/424; Vâkidî, *Kitâbü'l-megâzi*, 2/496-531; İbn Hişâm, *es-Sıretü'n-nebeviyye*, 2/233-254; İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, 2/70-74; Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1/347-348; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, (Kahire: Dârul Maarif, 1387/1967), 2/581-594.

[18] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 69.

[19] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[20] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 127-128.

elçilerle görüşülmüş, bu görüşmeler neticesinde taraflar arasında Hudeybiye Barış Antlaşması yapılmıştır.^[21]

Kitâbü'l-Harâc'da Hudeybiye ile ilgili 4 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerde Hudeybiye Antlaşması'nda yer alan Müslümanların sayısı hakkında birbirinden farklı bilgilere yer verilmiştir. Bu rivayetlerde Hudeybiye Antlaşması'na katılan Müslümanların sayısı 1400, 1500 ve 1540 olarak yer almaktadır. Bu rivayetlerin birinde Câbir b. Abdullah'ın Hudeybiye'de biz 1400 kişiydik dediğini,^[22] diğerinde kendisine Hudeybiye'de kaç kişiydiniz diye sorulduğunda 1500 kişiydik diye cevap verdiğini görmekteyiz.^[23] *Kitâbü'l-Harâc*'da Hudeybiye'ye katılanların 1540 kişi olduğu rivayetini ise İbn Abbas nakletmektedir.^[24] Hudeybiye ile ilgili diğer rivayette ise Hz. Peygamber'in Hayber'de Hudeybiye'ye katılanlar dışında kimseye pay vermediği bilgisi yer almaktadır.^[25] Bu rivayet Hudeybiye'ye katılanların Hayber'de bulunduğunu göstermektedir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber döneminde Hayber Suriye yolu üzerinde Yahudiler tarafından tarım faaliyetlerinin yapıldığı bir yerdir. Burada bulunan Yahudiler kaleler inşa ederek bu kalelerde ikamet etmektedir. Medine'den çıkarılan Benû Nadîr Yahudilerinin bir kısmı da buraya gelip yerleşmiştir. Burada bulunan Yahudiler Müslümanların aleyhine faaliyetlerde bulunmaktadır. Hayberli Yahudiler çeşitli Arap kabilelerini teşvik ederek Hendek Gazvesi'ne sebep olmuşlardır. Ayrıca Gatafânlılarla iş birliği yaparak Medine'ye saldırmayı planlamışlardır. Bu sebeple Hz. Peygamber Hudeybiye Seferi'nden döndükten sonra Hayber üzerine gitmiştir. Burada bulunan kaleleri teker teker ele geçirerek Hayber'i fethetmiştir.^[26]

Yahyâ b. Âdem'in eserinde Hayber'le ilgili nakledilen rivayetler ise gazveler hakkındaki en zengin rivayet grubunu teşkil etmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu rivayetler on iki adettir. Bu rivayetlerde Hayber'in nasıl ele geçirildiği, Hayber arazilerinin hangi statüde olduğu, Hayber ganimetlerinin nasıl paylaştırıldığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Hayber arazisi ve bu arazinin mahsulleri ile ilgili rivayetler de karşımıza çıkmaktadır. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in Hayber arazisini taksim edip etmediği, bu arazilerden harâc alınıp alınmadığı, bu arazilerin mahsullerinden faydalanmak için sahipleri ile ortaklık (müzâraat) yapılıp yapılmadığı belirtilmiştir. Bunlara ek olarak Hayber mahsullerinden Hz. Peygamber'in eşlerine hisse verilip verilmediği, Resûlullah'ın hangi şartlarla barış yaptığı bilgilerine de ulaşılabilmektedir. Son olarak Hayber hakkında inen bir âyet-i kerîmenin^[27] bilgisi yer almaktadır.

Hayber'le ilgili rivayetlerde yer alan bilgilere göre Hz. Peygamber savaş yaptıktan sonra Hayber'i zorla ele geçirmiştir. Hayber, Allah'ın elçisine verdiği fey arazilerinden biridir. Bu sebeple Hz. Peygamber onu beş kısma ayırarak Müslümanlar arasında taksim etmiştir.^[28] Fetih esnasında Hz. Peygamber Vatîh ve Sülâlim kalelerini kuşatınca, Hayberliler yok olup gidecekleri korkusuyla Hz. Peygamber'den af dileyerek, can ve mallarının bağışlanmasını istemişlerdir. Hz. Peygamber onların bu isteklerini kabul etmiştir. Hz. Peygamber bu sebeple Vatîh ve Sülâlim dışında onların Şıkk, Netât ve Ketûbe kaleleri ile diğer bütün kalelerini kuşatıp ele geçirmiştir.^[29] Ganimet taksimi

[21] Bk. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/454-460; Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 2/571-633; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/308-325; İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 2/ 91-100; Belâzürî, *Ensâbu'l-esrâf*, 1/349-352; Taberî, *Târihu'r-rusul ve'l-mülûk*, 2/620-644.

[22] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[23] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 82.

[24] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[25] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 81.

[26] Bk. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/470-489; Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 2/ 633-693; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/328-345; İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 2/100-110; Belâzürî, *Ensâbu'l-esrâf*, 1/352; Taberî, *Târihu'r-rusul ve'l-mülûk*, 3/9-16.

[27] Fetih, 48/18.

[28] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 61.

[29] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 81.

yapılırken savaşa katılan atlar için iki hisse, at sahipleri için bir hisse verilmiştir.^[30] Hz. Peygamber Hayber'i 36 hisseye (sehme) ayırmıştır. Hz. Peygamber'in ortaya çıkacak bazı hak-hukuk meselelerini ve insanların bazı ihtiyaçlarını gidermek için 18 hissesi vardır. Bu hisse Hz. Peygamber'e gelen yabancı misafirlerin, elçilerin ağırlanması ve temsilciler için vakfedilmiştir. Böylece Hz. Peygamber bu hisseyi bütün insanlara ayırmıştır. Bu hissede Hz. Peygamber'in hanımlarının da payı vardır. Bu hisse içerisinde Hz. Peygamber'in hanımlarından her biri için 80 vesk hurma ve 20 vesk buğday veya arpa ayrılmıştır.^[31] Diğer 18 hisse ise yüz kişiye bir hisse verilmek suretiyle taksim edilmiştir. Bu hissede de Hz. Peygamber'in bir payı vardır.^[32] Müellif Hz. Peygamber'in Hayber'de taksim yaparken yanında yüz adet atın bulunduğunu da nakletmektedir.^[33] Başka bir rivayete göre ise Hayber'e iki yüz at katılmıştır.^[34] Yahyâ b. Âdem'in eserinde yer verdiği başka bir rivayete göre Hz. Peygamber Hayber'i üçe ayırmıştır. Bunlardan iki parçasını Müslümanlar arasında paylaştırmış, diğer geri kalan bir parçayı ise kendi ev halkının nafakası için kullanmıştır. Ev halkının ihtiyacından arta kalanları da fakir muhacirlere vermiştir.^[35]

Eserde yer alan bir başka rivayete göre Hayber 1580 hisseye taksim edilmiştir. Bu hissenin içerisinde Hudeybiye'ye katılan 1540 kişi ve Habeşistan'da Ca'fer ile birlikte olan 40 kişi yer almaktadır.^[36] Yahyâ b. Âdem'in yer verdiği rivayetlerde Hayber arazilerinin hangi şartlarda sahiplerinin kullanımına izin verildiği ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgilere göre Hayber halkından bazıları kıtlık yüzünden yurtlarını terk etmeye kalkınca, Hz. Peygamber onları Hayber topraklarını işlemeye çağırmıştır.^[37] Daha sonra Hz. Peygamber Hayberlilerle anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Hayberliler tarla ve bahçelerinden elde ettikleri tahıl ve meyvelerin yarısını Hz. Peygamber'e vereceklerdir.^[38]

Yahyâ b. Âdem'in eserinde yer verdiği başka bir rivayete göre Fetih sûresinin 18. âyetinde yer alan "Allah onlara yakın bir zafer ihsan etti." ifadesi Hayber hakkında nâzil olmuştur.^[39] Hayber'le ilgili son rivayette ise Habeşistan topraklarında Ca'fer ile beraber bulunanlar istisna edilerek sadece Hudeybiye'ye katılanların Hayber'de paylarının olduğu bilgisi yer almaktadır.^[40] Bu rivayete göre sadece Hudeybiye'de bulunanlar Hayber'e katılmıştır.

Eserde Fedek ile ilgili 4 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerde ise Fedeklilerin niçin sulh yapmak istedikleri, hangi şartlarla sulh yapıldığı, sulh yapmak için Hz. Peygamber'e kimi gönderdikleri, Fedek arazisinin kime ait olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Yaptığımız inceleme sonucunda Yahyâ b. Âdem'in eserinde Fedek ile ilgili rivayetlerde şu bilgiler yer almaktadır. Hz. Peygamber, Hayber halkını kalelerinde kuşatınca onlar ölüm korkusuyla af dileyerek canlarının ve mallarının bağışlanmasını istemiştir. Hz. Peygamber de bu isteği kabul etmiştir. Fedek halkı da Hayberlilerin başına gelen bu olayları duyunca Hz. Peygamber'e elçi göndererek, mallarının ve canlarının bağışlanmasını istemişler, Hz. Peygamber de onların bu arzusunu kabul etmiştir. Hz. Peygamber ile onlar arasında arabuluculuk yapan şahıs ise Mu-hayyisa b. Mes'ûd'dur.^[41] Fedek savaş yapılarak ele geçirilmediği için Hz. Peygamber'in şahısına

[30] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[31] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 78.

[32] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 77.

[33] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 76.

[34] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[35] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 75-76.

[36] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[37] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 61.

[38] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 78.

[39] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 76.

[40] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 81.

[41] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 81.

aittir.^[42] Hz. Peygamber Fedek arazisini taksim etmemiştir.^[43] Hz. Peygamber Fedek'te bulunan kendine has malları ihtiyacı olan yolculara sarf etmektedir.^[44]

2. Gazvelerle İlgili Rivayetlerin Kitap Bölümlerine Göre Dağılımı

Yahyâ b. Âdem'in kaleme aldığı eserler arasından şu an sadece *Kitâbü'l-Harâc* adlı eserinin günümüze ulaştığı bilinmektedir. Bu eser konularına göre dört bölüme ayrılmıştır. Ve her bir bölüme *cüz* adı verilmiştir.^[45] Birinci ve ikinci cüz bölümlere ayrılmamıştır.^[46] Üçüncü ve dördüncü cüzde konular bölümlere ayrılarak ele alınmıştır.^[47] Bu bölümlere *bâb* adı verilmiştir.

Kitâbü'l-Harâc'ın ilk cüzünde ganimet, fey, harâc, cizye, uşûr ve topraktan çıkan madenlerle ilgili hükümlere, bu hükümlerin açıklamalarına, vergilendirme ile ilgili çeşitli meselelere, harâc ve öşür arazilerinin durumları ile ilgili konulara yer verilmektedir. İkinci cüz ise barış veya savaş yoluyla ele geçirilen toprakların konumu, yapılan barış antlaşmalarının bağlayıcılığı, savaş ahkâmı, harâc arazilerinin Müslümanlar tarafından alınmasının yasaklılığı, kamu arazilerinin çeşitleri, zimmîlerin ve harbîlerin vergilendirilmesi, Benû Tağlib'in durumu gibi konular ele alınmaktadır. Üçüncü cüzde harâc ve cizye oranları, iktâ, ölü arazilerin ihyası, ekilip biçilmeyen atıl kalmış arazilerin durumu, tarım arazilerinden elde edilen ürünlerden tam veya yarım öşür alınması konuları ele alınmaktadır.^[48] Dördüncü cüzde ise zekât, sadaka, nisap miktarı, çift vergi konuları ele alınmaktadır.^[49]

Tespit ettiğimiz 5 gazve ile ilgili rivayetler kitabın içerisinde yer alan 4 cüzün ilk üçü içerisinde yer almaktadır. Dördüncü cüzde gazvelerle ilgili herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Gazvelerle ilgili en çok materyal eserin 1. cüzünde yer almaktadır. Eserin ilk iki cüzünde herhangi bir bölümlenme bulunmadığı için bu cüzler içerisindeki rivayetler herhangi bir bölüm başlığı altında değildir. Eserin bölümlenme yapılan kısmı 3. ve 4. cüzleridir. Yaptığımız araştırma neticesinde 4. cüzde herhangi bir megâzî rivayetinin olmadığı tespit edilmiştir. Eserin bölümlenme ve başlıklandırma yapılan 3. cüzünde ise sadece 3 rivayet yer almaktadır. Bu 3 rivayet Benû Kurayza ile ilgili olup doğrudan Benû Kurayza Gazvesi ile ilgili değildir. Benû Kurayza yurdunda bulunan Mehzûr suyu hakkındadır. Bu rivayetler 3. Cüzün 7. bâbında Kuyular ve Nehirler başlığı altında yer almaktadır. *Kitâbü'l-Harâc*'da gazvelerle ilgili materyallerin bulunduğu bölümler şu şekildedir:

[42] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 76.

[43] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[44] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 75-76.

[45] Yahyâ b. Âdem eserin birinci cüzünde 98, ikinci cüzünde 127, üçüncü cüzünde 170, dördüncü cüzünde 245, toplamda ise 640 rivayete yer vermiştir. Bk. Muhammed Hasan Süheyl ed-Düleymi, "Kitâbü'l-Harâc ve'l-Emvâl fi'l asri'l Abbâsi", *Mecelletü İklil* 1/4 (Aralık 2020), 221-252.

[46] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 58-106.

[47] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 107- 189.

[48] Müellif bu cüzde konuları 9 ayrı bâb başlığı altında ele almıştır. İlk başlık altında 16, ikinci başlık altında 16, üçüncü başlık altında 8, dördüncü başlık altında 19, beşinci başlık altında 14, altıncı başlık altında 10, yedinci başlık altında 47, sekizinci başlık altında 8, dokuzuncu başlık altında 32 rivayete yer verilmiştir. Bu cüzde yer alan bölüm başlıkları şu şekildedir: 1-Cizye ve Harâc, 2- İktâ, 3-Hurma Dikmek ve Ekin Ekmek, 4-Ölü Arazilerin İhyası, 5-Arazi Çevreleme, 6-Başkalarının Toprağına İzinsiz Bina Yapmak veya Ağaç Dikmek, 7-Kuyular ve Nehirler, 8- Meyve, Ekin ve Toprak Vergileri, 9-Yağmur veya Kırba ile Sulanan Yerler.

[49] Yazar bu cüzde konuları 11 ayrı bâb başlığı altında ele almıştır. İlk başlık altında 26, ikinci başlık altında 5, üçüncü başlık altında 4, dördüncü başlık altında 7, beşinci başlık altında 20, altıncı başlık altında 13, yedinci başlık altında 11, sekizinci başlık altında 15, dokuzuncu başlık altında 43, onuncu başlık altında 59, on birinci başlık altında 42 rivayete yer vermiştir. Bu cüzde yer alan bölüm başlıkları şu şekildedir: 1- "Hasat günü onun hakkını veriniz", Âyetinin Anlamı, 2-Gece Ekin Biçme ve Meyve Toplama Yasağı, 3-Ticaret Ziraat ve Hurma Fazlası, 4-Sadaka Olarak Verilmesi Mekruh Olan Şeyler, 5-Vesk Ölçekleri ve Zekâtı Gerektiren Mal Miktarı, 6-Vesk Ölçeğinin Sâ' Ölçeği ile Mukayesesi ve Miktarı, 7-Sâ' Ölçeğinin Miktarı 8- Az Olsun Çok Olsun Toprak Ürünlerinin Zekâtı Vardır Diyenler, 9-Buğday Arpa Hurma ve Kuru Üzümde Zekât Var Yeşil Bitkilerde Yoktur Diyenler, 10-Ölçekle Ölçülen Yıl Boyunca Duran Taneli ve Bunlara Benzeyen Mallar 11- Harâc Arazinin Harâcı ve Ekinin Zekâtı Bölümü.

Tablo 2- Bölümlerde Yer Alan Gazvelerle İlgili Materyal Sayıları

Bölüm	Materyal Sayısı
1. Cüz	20
2. Cüz	10
3. Cüz	3
4. Cüz	-
	Toplam: 33

Tablo 3- Gazvelerle İlgili Rivayetlerin Yer Aldığı Bölümler ve Materyal Sayıları

Konu	Bölüm	Materyal Sayısı	
Benû Nadîr	1. Cüz	7	8
Benû Nadîr	2. Cüz	1	
Benû Kurayza	1. Cüz	1	5
Benû Kurayza	2. Cüz	1	
Benû Kurayza	3. Cüz	3	
Hudeybiye	1. Cüz	4	4
Hayber	1. Cüz	9	12
Hayber	2. Cüz	3	
Fedek	1. Cüz	2	4
Fedek	2. Cüz	2	
		Toplam: 33	

3. Gazvelerle İlgili Rivayetlerin Kaynakları

Yahyâ b. Âdem *Kitâbü'l-Harâc* adlı eserinde gazvelerle ilgili 33 materyal sunmaktadır. Bu rivayetlerin sadece biri doğrudan kendisinden nakledilmektedir.^[50] Diğer rivayetlerin hepsinde sened kullanılmıştır. Bu senedlerin sadece biri Süfyân b. Uyeyne ile başlamaktadır.^[51] Diğer bütün senedlerin başlangıcı İsmail - Hasan - Yahyâ şeklindedir. Bu rivayetlerin bazılarının senedlerinde “ve diğerleri”, “bir grup sahabî”, “Muhammed b. Mesleme'nin bazı çocukları” gibi meçhul ifadeler kullanılmaktadır. Bununla beraber tarihî rivayetlerin senedinde 6 yerde önemli bir siyer âlimi olan Muhammed b. İshak'ın ismi yer almaktadır.^[52]

Kitâbü'l-Harâc'ın dört bölüm halinde olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu dört cüzün her birinin başında ayrı ayrı Yahyâ b. Âdem'e kadar olan râviler, rivayet türü ve bazı rivayet tarihleri ile bir rivayet yerinin bilgisi verilmiştir. Burada yer alan bilgilere göre eserin birinci cüzü Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri - Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî (416 senesinin Muharrem ayında) - Ebû Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail es-Saffâr (kıraat yoluyla) - Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Ali b. Affân el-Küfi - Yahyâ b. Âdem b. Süleyman el-Kureşî senediyle bize ulaşmaktadır.^[53] Eserin ikinci cüzü Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri - Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî (416 senesinin Muharrem ayında kıraat yoluyla) - Ebû Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail es-Saffâr (kıraat yoluyla) - Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Ali b. Affân el-Küfi-Yahyâ b. Âdem b. Süleyman el-Kureşî senediyle bize ulaşmaktadır.^[54] Eserin üçüncü cüzü Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri el-Bundâr - Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî (415 senesinin Zilhicce ayında kıraat yoluyla) - Ebû Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail b. Salih es-Saffâr

[50] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 69.

[51] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

[52] Muhammed b. İshak'ın ismi 18, 81, 89, 96, 104, 310, 311, 312 nolu rivayetlerde yer almaktadır.

[53] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 58.

[54] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 80.

(340 senesinin Zilhicce ayının bitimine 5 gün kala Pazar günü kıraat yoluyla) - Hüseyin b. Ali b. Affân el-Âmirî el-Kûfî (Kûfe'de) - Yahyâ b. Âdem el-Kureşî senediyle bize ulaşmaktadır.^[55] Eserin dördüncü cüzü Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. el-Büsrî - Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî (415 senesinin Zilhicce ayında kıraat yoluyla) - Ebû Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail es-Saffâr kıraat yoluyla) - Hüseyin b. Ali b. Affân - Yahyâ b. Âdem senediyle bize ulaşmaktadır.^[56] Bu bilgiler *Kitâbü'l-Harâc*'da yer alan rivayet senedlerinin neden İsmail-Hasan-Yahyâ şeklinde başladığını ortaya koymaktadır.

Yahyâ b. Âdem'in eseri incelendiğinde onun rivayetlerinde pek çok önemli âlimin ismi yer almaktadır. Onun konumuzla ilgili naklettiği rivayetler bağlamında istifade ettiği kişiler şunlardır: Hammâd b. Seleme (öl. 167/784), Ebû Şihâb Abdurabbih b. Nâfi' (öl. 171/788), İbrahim b. Humeyd er-Ruvâsî (öl. 178/795), Yahyâ b. Ebû Zâide (öl. 182/798), Ziyâd b. Abdullah b. Tufeyl el-Bekkâî (öl. 183/799), Abdüsselam b. Harb (öl. 187/803), Abdürrahîm b. Süleyman (öl. 187/803), Abdullah b. İdris (öl. 192/808), Ebû Bekir b. Ayyâş (öl. 193/809), Muhammed b. Fudayl (öl. 195/811), Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814), Kelbî (öl. 204/820), Yezid b. Abdülaziz (öl. ?), Ebû Muaviye (öl. ?).

Tablo 4- Gazvelerle İlgili Rivayetlerinin Kaynakları

Konu	Rivayet Zinciri	Senet Sayısı	Toplam Bilgi
Benû Nadîr	İsmail- Hasan-Yahyâ- Yahyâ b. Ebû Zâide- Muhammed b. İshak- Abdullah b. Ebû Bekir ve diğerleri (s. 78)	8	18
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir (b. Ayyâş)- Kelbî (s. 74-75)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Süfyân b. Uyeyne-Zührî (s. 73)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbn Ebû Zâide- Muhammed b. İshak (s. 74)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Süfyân b. Uyeyne-Ma'mer-Zührî-Malik b. Evs b. el- Hadsan- Hz. Ömer (s. 75)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbrahim b. Humeyd er-Ruvasî-Üsame b. Zeyd el-Leysî-İbn Şihâb-Mâlik b. Evs b. el-Hadsan- Hz. Ömer (s. 75-76)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir b. Ayyâş-Kelbî-Ebû Salih-İbn Abbas (s. 80)		
Benû Kurayza	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir (b. Ayyâş)-Kelbî (s. 77)	5	6
	Yahya (s. 69)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir b. Ayyâş-Kelbî-Ebû Salih-İbn Abbas (s. 80)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Yezid b. Abdülaziz-Muhammed b. İshak-Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebû Mâlik-babası (s. 127-128)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Muaviye-Muhammed b. İshak-Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebû Mâlik-babası (s. 128)		
İsmail-Hasan-Yahyâ-Abdürrahîm-Muhammed b. İshak- Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebû Mâlik-babası (s. 128)			
Hudeybiye	Süfyân b. Uyeyne-Amr b. Dînâr-Câbir b. Abdullah (s. 80)	4	4
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Abdullah b. İdris-Husayn-Sâlim b. Ebû'l Ca'd- Câbir b. Abdullah (s. 82)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir b. Ayyâş-Kelbî-Ebû Salih-İbn Abbas (s. 80)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Kelbî (s. 81)		

[55] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 107.

[56] Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 146.

Konu	Rivayet Zinciri	Senet Sayısı	Toplam Bilgi
Hayber	İsmail-Hasan-Yahyâ-Abdüsselâm b. Harb-Şu'be-Hakem-Abdurrahman b. Ebû Leyla (s.76)	12	22
	İsmail-Hasan-Yahyâ- Ziyâd b. Abdullah b. Tufeyl- Muhammed b. İshak (s.61)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ziyâd el-Bekkâî-Muhammed b. Ebû Bekir (s. 81)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Hammâd b. Seleme-Yahyâ b. Saîd-Beşîr b. Yesâr (s. 76)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Abdüsselam b. Harb-Yahyâ b. Saîd-Beşîr b. Yesâr (s.77)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Şihâb-Yahyâ b. Saîd-Beşîr b. Yesâr-Bir grup sahabî (s. 77)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbn Fudayl-Yahyâ b. Saîd-Beşîr Mevlâ el-Ensâr-Bir grup sahabî (s. 78)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir b. Ayyâş-Kelbî-Ebû Salih-İbn Abbas (s. 80)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbrahim b. Humeyd er-Ruvâsî- Üsame b. Zeyd el-Leysî-İbn Şihâb-Mâlik b. Evs b. el-Hadsan- Hz. Ömer (s. 75-76)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbn Ebû Zâide-Muhammed b. İshak-Zührî ve Abdullah b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Mesleme'nin bazı çocukları (s. 76)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Abdüsselâm b. Harb-Ubeydullah b. Ömer-Nâfi'-İbn Ömer (s. 78)		
İsmail-Hasan-Yahyâ-Kelbî (s. 81)			
Fedek	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ebû Bekir b. Ayyâş-Kelbî-Ebû Salih-İbn Abbas (s. 80)	4	5
	İsmail-Hasan-Yahyâ-Ziyâd el-Bekkâî-Muhammed b. Ebû Bekir (s. 81)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbn Ebû Zâide-Muhammed b. İshak-Zührî ve Abdullah b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Mesleme'nin bazı çocukları (s. 76)		
	İsmail-Hasan-Yahyâ-İbrahim b. Humeyd er-Ruvâsî-Üsame b. Zeyd el-Leysî-İbn Şihâb-Malik b. Evs b. el-Hadsan-Hz.Ömer (s. 75-76)		
	Toplam:	33	55

Yahyâ b. Âdem'in Hz. Peygamber'in savaşları ile ilgili rivayetlerinden 1'i Hammâd b. Seleme'den, 1'i Ebû Şihâb Abdurabbih b. Nâfi'den, 1'i İbrahim b. Humeyd er-Ruvâsî'den, 3'ü Yahyâ b. Ebû Zâide'den, 2'si Ziyâd b. Abdullah b. Tufeyl el-Bekkâî'den, 3'ü Abdüsselâm b. Harb'den, 1'i Abdürrahîm b. Süleyman'dan, 1'i Abdullah b. İdris'ten, 3'ü Ebû Bekir b. Ayyâş'tan, 1'i Muhammed b. Fudayl'dan 3'ü Süfyân b. Uyeyne'den, 1'i Kelbî'den, 1'i Yezid b. Abdülaziz'den, 1'i Ebû Muâviye'den gelmektedir. Bir rivayetin ise senedi yoktur.

Yahyâ b. Âdem ele aldığı konuları hadislere dayanarak yazmıştır. Eseri adeta bir hadis kitabı formatındadır. Bu sebeple onun eseri araştırmacılar tarafından iktisat düşüncesindeki hadisçi geleneğin günümüze ulaşan ilk örneği olarak nitelendirilmektedir. İslâm iktisat düşüncesi tarihi bağlamında Yahyâ b. Âdem'in eseri inceleyen Cengiz Kallek, Yahyâ b. Âdem'i hadis ilminin sisteme kavuştuğu devrin muhaddisi olarak nitelemektedir. Ayrıca Kallek, Yahyâ b. Âdem'in eserinde hadislerin yanı sıra sahabî ve tâbiîn sözlerine yer verdiğini, hadisleri isnadlarıyla beraber naklettiğini, rivayetlerin sıhhatlerini incelediğini, gerektiğinde sened tenkidi yaptığını ifade etmektedir. Bu bilgilerle beraber Kallek eser hakkında bazı olumsuz tespitler de yapmaktadır. Bu tespitlere göre Yahyâ b. Âdem isnadında müphem ravilerin bulunduğu hadislere yer vermiş, bazı hadis metinlerinde ihtisar yapmış, bazı senedleri hazfederek manen rivayet yoluna başvurmuş, bazı hadisleri yorum yapmadan derlemiştir.^[57]

[57] Cengiz Kallek, *İslâm İktisad Düşüncesi Tarihi: Harâc ve Emvâl Kitapları*, 106.

Sonuç

Yahyâ b. Âdem'in *Kitâbü'l-Harâc* adlı eseri, İslâmî coğrafyanın toplum tarihini, hukukî ve iktisadî yapısını, malî ve zirâî düzenlemelerini içeren zengin bilgiler sunmaktadır. Fıkıh alanı içerisinde yer alan harâc türünde günümüze ulaşan erken tarihli eserlerden biri olan bu kitapta Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen gazvelerle ilgili bilgiler de yer almaktadır. Eserde Bedir, Uhud ve Hendek gibi büyük gazvelerle ilgili bilgi yer almasa da Hz. Peygamber'in 5 önemli gazvesi ile ilgili oldukça zengin, olayların detaylarına vakıf olmamızı sağlayacak 33 materyal ve bu materyallerde yer alan 55 bilgi bulunmaktadır.

Yahyâ b. Âdem fikhî görüşlerini temellendirmek için megâzî rivayetlerini nakletmektedir. Bu rivayetlerin 6'sının senesinde meşhur siyer âlimi Muhammed b. İshak yer almaktadır. Yahyâ b. Âdem'in rivayet ettiği olaylar siyer ve megâzî bilgimize katkılar sunmaktadır. Hiç şüphesiz bu alanda yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu tür çalışmalar siyer ve megâzî bilgilerimizi zenginleştirerek zihin dünyamıza önemli katkılar sağlayacaktır. Temennimiz bu araştırmanın yeni araştırmalara kapı aralmasıdır.

Kaynakça

- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Muhammed Hamidullah. 13 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma-arif, 1959.
- Düleymî, Muhammed Hasan Süheyl. "Kitâbü'l-Harâc ve'l-Emvâl fi'l asri'l Abbâsî". *Mecelletü İklîl* 1/4 (Aralık 2020), 221-252.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim el-Ensârî. *Kitâbü'l-Harâc*. nşr. Muhammed Abdülhafız el-Menâsîr. Ürdün-Ammân: Dâru Künûzi'l-Ma'rifeti'l-İlmiyye, 2009.
- Eskicioğlu, Osman. *İslâm Hukukunda Vergiler: Yahyâ b. Âdem ve Kitabü'l-Harac'ı*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996.
- Gezgin, Yûsuf Erdem. "Ebû Yûsuf'un Kitâbü'l-Harâc'ında Altın ve Gümüş". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/12 (Aralık 2020), 490-508.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdümelik el-Himyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız eş-Şelebî. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- İbn İshâk, Ebû Bekir Muhammed. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Sa'd, Ebû Muhammed Abdullah. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- Kallek, Cengiz. "Kitâbü'l-Harâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/ 101-104. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Kallek, Cengiz. "Yahyâ b. Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/ 234-237. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Kallek, Cengiz. *İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi: Harâc ve Emvâl Kitapları*. İstanbul: Klasik Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Özkan, Mustafa. *İslâm İktisadında Vergiler: Hicri III. Asır Sonlarına Kadar Telif Edilen Harâc ve Emvâl Kitapları Bağlamında*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.
- Sarı, Yavuz – Öztürk, Levent. "Ebû Yûsuf'un (öl. 182/798) Kitâbü'l-Harâc Adlı Eserinde Yer Alan Hz. Peygamber'in Savaşları (Gazveleri) ile İlgili Rivayetler ve Kaynakları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (Nisan 2019), 368-377.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l Maarif, 2. Baskı, 1387/1967.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-megâzî*. thk. Marsden Jones. 3. Baskı. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1966.
- Yahyâ b. Âdem, Ebû Zekerıyyâ. *Kitâbü'l-Harâc*. thk. Hüseyin Mûnis. Kahire- Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1407/1987.
- Yahyâ b. Âdem, Ebû Zekerıyyâ. *Kitâbü'l-Harâc*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: el-Matbaa-tü's-Selefiyye, 2. Basım, 1384/1964.

